

УДК 330.342.24(043.3)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

В. В. Гомольська, Я. І. Гнатюк

*Українська академія друкарства,
вул. Підголоско, 19, Львів, 79020, Україна*

Розглядається спіралеподібна модель розвитку суспільства, що відображає відповідність основних характеристик суспільства економічним умовам становлення інформаційної економіки: обмеженість ресурсів, зростання інформаційно-телекомунікаційних технологій, споживання інтелектуальних послуг. Доведено, що причинами зміни характерних рис людини в інформаційній економіці є збільшення інвестицій у людський капітал, необхідність безперервної освіти протягом всього життєвого циклу працівника, невіддільність інформаційного капіталу від його носія — людини. На підставі проведених досліджень запропоновано галузеву модель інформаційної економіки, що складається з чотирьох секторів, які відрізняються формою і видом людської діяльності. У структурі інформаційного капіталу, що розглядається як фактор формування рушійних сил механізму інституційних змін, притаманних інформаційній економіці, пропонується виділяти суспільний, корпоративний і індивідуальний види.

Ключові слова: *інформація, інформаційне суспільство, інформаційна економіка, фактор, інформаційний капітал.*

Постановка проблеми. Сучасній економіці притаманні тенденції глобальної інформатизації суспільства. В інформаційному суспільстві, що зароджується, формується історично нове явище — інформаційна економіка, яка на даному етапі помітно розвинена лише в декількох країнах, але окремі її елементи зустрічаються повсюдно. До сьогодні концепція розвитку інформаційної економіки перебуває на стадії розробки, формуються її основні риси.

Зростання наукового інтересу до інформатизації економіки внаслідок глобального зростання інформаційних і телекомунікаційних технологій, з одного боку, а також необхідність розвитку наукових знань в області теорії, методології й практики інформаційного підходу до вивчення інформаційної економіки та суспільства, з другого, — визначають актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Засновниками теорії постіндустріального суспільства, що є методологічною основою несформованого інформаційного суспільства, є вчені Д. Белл, О. Тоффлер, І. Масуда, Ж. Фурастьє, Дж. Гелбрейт. Термін «інформаційна економіка» було введено М. Поратом у 70-х роках ХХ ст., і надалі він розглядався в працях Ф. Махлупа, Дж. Стиглера, К. Ерроу й ін. Другим напрямком дослідження ролі інформації є концепція створення інформаційного суспільства (Дж. Несбі, Д. Лайон, У. Мартін, Т. Форестер, А. Урсул, Й. Шумпетер, І. Кахель, М. Кастельс тощо). Серед вітчизняних науковців, що займаються проблемами формування інформаційної економіки та інформаційного суспільства, можна виділити Н. Апатову, В. Базилевича, О. Білоруса, А. Гальчинського, В. Гейця, Д. Лук'яненка, Л. Мельника,

В. Новицького, В. Савчука, В. Семиноженка, А. Чухна, Д. Ядранського та ін. Ці розробки, безсумнівно, мають велике теоретичне і практичне значення. Однак у більшості з них відсутній системний аналіз інформаційної економіки, інформаційне суспільство розглядається в основному як соціальна категорія у відриві від формування інформаційної парадигми економічної теорії.

Мета статті. Систематизувати існуючі дослідження з інформаційної економіки. Така інтеграція доречна, оскільки дає можливість теоретично і методично обґрунтувати базові фактори формування економіки інформаційного суспільства. Здійснення поставленої мети зумовило вирішення таких головних завдань, як: виявлення основних економічних умов формування інформаційної економіки і процесів її становлення; уточнення ролі інформаційного фактора виробничої діяльності в нових економічних умовах та його вплив на кінцеві результати виробництва; розкриття ролі і місця людини в інформаційній економіці, трансформації системи управління та людської мотивації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним чинником розвитку економіки є інновації. За І. Т. Балабановим, процес появи нововведень постійно розвивається, утворюючи при цьому своєрідну інноваційну спіраль [1]. Розширюючи поняття інноваційної спіралі, запропоновано спіралеподібну модель розвитку людського суспільства. Динаміка економічних змін, згідно з цією моделлю, дозволяє виявити перехід від аграрного до індустріального і, як результат інформаційної революції, до інформаційного суспільства.

Кожному виду суспільства притаманна власна структура продуктивних сил. При цьому кожен новий виток спіралі додає до вже існуючої структури ряд складових, які стають основоположними для цього періоду розвитку. Так, в аграрному суспільстві структуру технологічного способу виробництва можна подати таким чином: фізичні здібності людини, ручні знаряддя праці, природний фактор. В індустріальному суспільстві в існуючу структуру додаються машини й електроенергія. Нарешті, в інформаційному суспільстві продовжують даний ланцюжок такі компоненти, як знання людини, інформаційні технології, інформація.

Основою несформованого суспільства стають інформаційні ресурси. Тому інформаційну економіку доцільно розглядати як частину постіндустріальної, яка визначається прогресом науки і техніки, що зробили основою техніко-економічного розвитку високі технології. Д. Беллом виявлено такі найважливіші риси постіндустріального суспільства:

- основна роль належить споживанню інтелектуальних послуг;
- створюються нові інтелектуальні технології;
- на зміну нестачі благ приходять дефіцит інформації і часу;
- економіка може бути охарактеризована як інформаційна [2].

Це дозволяє констатувати, що ядром цього типу економіки є перетворення інформаційних продуктів і послуг в об'єкт виробництва і споживання.

Як відомо, усі фактори виробництва діляться на матеріальні та людські ресурси (рис. 1): під матеріальними виступають земля і капітал, а під людськими — праця і фактор підприємницьких здібностей, що впливає з нього.

В аграрному суспільстві інформація виступала переважно в ролі знання. Зародження інформаційної складової (хоч і незначною мірою) факторів виробництва почалося саме в цей період розвитку суспільства. Фактор підприємницьких здібностей, що включає в себе всі властивості праці, успадкував інформаційну складову і став розвивати її більше, ніж інші фактори виробництва, що дозволило виділити його специфічні об'єднуючі особливості.

Наступний виток інноваційної спіралі — розвиток індустріального суспільства — супроводжувався неухильним збільшенням попиту на кваліфіковану робочу силу, тобто володіння певним запасом знань. Підприємницькі здібності як несамостійний чинник виробництва, а синтезований з факторів праці і знань стає головною силою всієї економічної системи. Підприємець відрізняється від простого працівника виключно інформаційними навичками, такими, як освіта, здатність до оцінки ситуації, здатність до ризику, новаторські якості та інші.

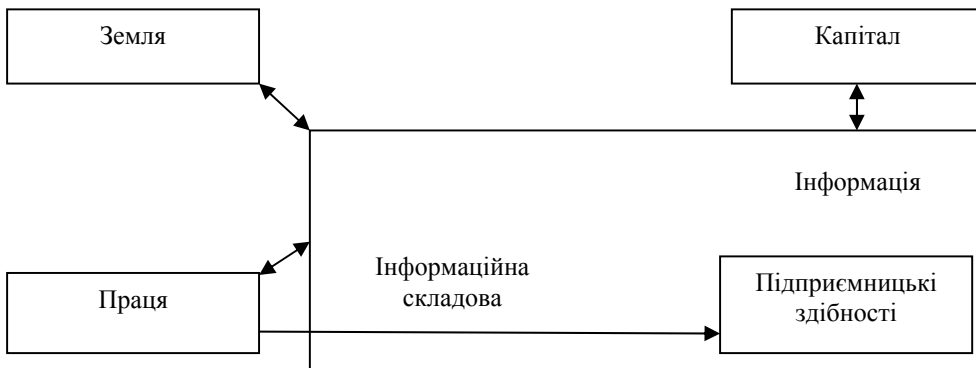

Рис. 1. Фактори виробництва

Цей виток приводить до усвідомлення суспільством того, що знання, інформація є самостійним, потужним чинником соціального розвитку. Інформація, яка була складовою підприємницької здібності, перестала вміщуватися в рамки відведеного їй фактора. Це сталося внаслідок подвійності інформації, яка полягає в тому, що інформація, з одного боку, виступає як фактор виробництва, а з другого, — як результат виробництва і є товаром уже в даній якості.

Такий висновок підтверджується В. Іноземцевим, який зазначає: «Унікальність інформації як виробничого фактора обумовлена закладеною в ній дихотомією поширеності та рідкості, невичерпності і завершеності. Жодна з раніше відомих умов виробництва не відрізнялася подібним поєднанням відповідних властивостей і характеристик. Хоча інформація, створювана в умовах товарного господарства, може виступати об'єктом власності та обміну, залишаються великі можливості для поширення інформації, на основі якої генеруються нові знання; при цьому саме право власності на інформацію не тільки не суперечить можливості її максимального поширення, але й передбачає таку» [3]. Отже, п'ятий інформаційний фактор існує як окремо від попередніх (класичних) чинників виробництва, так і в єдності з ними.

В інформаційній економіці економічне зростання все більше забезпечується за рахунок використання інформаційних ресурсів і джерел. Головним носієм останніх є людина, що володіє високим рівнем загальноосвітньої, наукової та професійної підготовки. Тому в сучасних умовах неухильно зростає роль високоосвіченої людської особистості, здатної не тільки сприймати раніше нагромаджене наукове знання, а й узагальнювати, аналізувати, створювати нове у вигляді передових наукових ідей, інформаційних технологій, послуг і продуктів.

Цей висновок розвитку економіки підтверджується також дослідженнями Т. П. Ніколаєвої [4], на підставі яких розроблено галузеву модель інформаційної економіки (рис. 2) та проведено аналіз людського фактора в кожному з чотирьох секторів розвитку економіки. Людський капітал, задіяний в першому і другому секторах, близький до індустріальної економіки. Відмінності полягають у тому, що трудова діяльність у цих секторах в умовах інформаційної економіки повинна задовольняти нові вимоги суспільства, передусім такі, як постійне вдосконалення навичок, інформатизація процесу, вміння працювати в команді.

Рис. 2. Галузева модель інформаційної економіки за секторами:

I — промисловий; II — послуг; III — інформаційний; IV — виробництва інформації

Найбільший інтерес для вивчення мають третій і четвертий сектори інформаційної економіки. Тут відбувається зміна самої форми праці. На зміну «раціональній» людині приходять людина «соціальна», що підтверджує в працях Е. Маймінас [5]. Людині «соціальній» праця приносить задоволення і почуття самореалізації.

Саме творчий підхід змушує людину вдосконалюватися на кожному новому етапі її діяльності, отримуючи безперервну освіту, необхідну для здійснення трудової діяльності. Інформаційне суспільство виявляє все більшу залежність від креативного потенціалу людини. Формування людського капіталу, здатного до саморозвитку й творчої ініціативи, у домінуючій галузі виробництва і розповсюдження інформації визначає другий ключовий фактор становлення інформаційної економіки.

В умовах дихотомії праці і творчої активності людини трансформується роль фірми як одного з головних діючих суб'єктів ринкової економіки. З одного боку, це пов'язано із зростаючою роллю інформаційних технологій і технічного забезпечення фірм, а з другого, — з новим розумінням виробничої функції людини і докорінною зміною системи управління.

В інформаційному суспільстві завдяки інформаційним і телекомунікаційним технологіям відбувається інформатизація навіть дрібних фірм. Мережеві технології дозволяють вивільнити людські ресурси, зайняті рутинною роботою зі збору даних, і використовувати їх для обслуговування та підтримки клієнтів, проведення інтелектуального аналізу даних у різних предметних сферах. Таким чином, інформаційні технологи значно зменшують трансакційні витрати з пошуку інформації. Більше того, дані витрати трансформуються в процесі використання інформаційних технологій, оскільки налаштування інформаційної бази є складним тільки на початковій стадії її заповнення та використання. Крім того, фірми використовують web-ресурси, які поповнюються щодня такими самими фірмами, зацікавленими в збуті своєї продукції та отриманні відомостей про постачальників. Другий вид трансакційних витрат, пов'язаних з веденням переговорів, також зменшується за рахунок телекомунікаційних технологій, таких, як інтернет-конференції, електронна пошта та інші.

Функціональна ієрархія, притаманна індустріальній економіці, у процесі становлення інформаційної економіки все активніше витісняється горизонтальною мережевою формою — менш стабільною, але більш органічною. Визначальною ознакою роботи в рамках мережевої форми є принцип співпраці на противагу принципу «наказ–виконання». Організацію і використання інформаційного капіталу можна розглядати як третій фактор, що формує рушійні сили механізму інституційних змін, властивих інформаційній економіці.

У класичній економічній науці капітал розуміли в речовій формі: машини, будівлі, земля тощо. Потім, коли гроші стали відігравати суттєву роль в економіці, його стали розуміти в грошовій формі, тобто як сукупність грошей, за які можна придбати як знаряддя, так і послуги праці. В інформаційній економіці вводиться поняття «інформаційний капітал».

Інформаційний капітал на мікрорівні економічних досліджень дозволяє достовірно оцінювати нецінову інформацію і приймати на цій основі адекватні управлінські рішення щодо майбутньої поведінки фірми. Цінність інформаційного капіталу визначається умовами невизначеності кон'юнктури ринку на момент прийняття рішення. За своєю структурою його доцільно класифікувати на індивідуальний, корпоративний і суспільний.

Індивідуальний інформаційний капітал формує людський капітал, що забезпечує здатність індивідуума успішно діяти в ситуаціях, що не мають прецеденту, отримуючи за це відповідну винагороду. Грошовий дохід на людський капітал принципово відрізняється від заробітної плати. Заробітна плата, як правило, оцінюється як винагорода за індивідуальну працю, що здійснюється за певними правилами (стандартами). Вона залежить від кваліфікації та професіоналізму працівника. Прибуток же на людський капітал — винагорода за індивідуальну працю, для якої не існує стандарту, що вимагає, крім кваліфікації й професіоналізму, творчості та застосування унікальних здібностей.

Корпоративний інформаційний капітал виробляє товари та послуги у вигляді індивідуальних благ, які кожен з індивідуумів може споживати тільки окремо. Роль даного капіталу полягає у створенні умов, що дозволяють ефективно використовувати існуючий інформаційний потенціал і забезпечити його належне зростання й повне використання в майбутньому періоді. Без інформаційного капіталу інформаційна інфраструктура (і відповідний їй інформаційний потенціал) стає просто майном, який не приносить доходу, але вимагає витрат на своє утримання. Отже, функціонування громадського інформаційного капіталу має визначальне значення для формування інформаційної економіки та інформаційного суспільства.

Суспільний капітал виробляє суспільні блага, які можна споживати спільно. Отже, суспільний інформаційний капітал — це вид активів, що дозволяє ефективно збільшувати багатство суспільства загалом в умовах неповної передбачуваності змін, які відбуваються в політичному, економічному, соціальному і культурному середовищі. Суспільний капітал можна розглядати як особливу форму соціального інституту інформаційної економіки. Прикладом такого капіталу є національна безпека, недоторканість особи, житла та іншої власності, гарантованість загальноновизнаних прав людини і т. ін.

Висновки. З огляду на вищевикладене, можна стверджувати:

1. Спіралеподібна модель розвитку суспільства відображає відповідність основних характеристик суспільства економічним умовам становлення інформаційної економіки: обмеженість ресурсів, зростання інформаційно-телекомунікаційних технологій, споживання інтелектуальних послуг. Дослідження структури продуктивних сил, притаманної різним видам економічних систем, дозволило виявити специфічний інформаційний спосіб виробництва в інформаційній економіці. Основоположним інструментом отримання матеріальних благ і енергії можна вважати інформаційний обмін.

2. Причинами зміни характерних рис людини в інформаційній економіці є збільшення інвестицій у людський капітал, необхідність безперервної освіти

протягом всього життєвого циклу працівника, невіддільність інформаційного капіталу від його носія—людини.

3. На підставі проведених досліджень запропоновано галузеву модель інформаційної економіки, що складається з чотирьох секторів, які відрізняються формою і видом людської діяльності. Творчий характер трудової діяльності людини пояснюється новою роллю творчості в інформаційній економіці.

4. У структурі інформаційного капіталу пропонується виділяти індивідуальний, корпоративний і суспільний види. При цьому відмінність суспільного інформаційного капіталу від корпоративного полягає в тому, що з його допомогою виробляються товари і послуги у вигляді індивідуальних благ, які можна споживати спільно, а не кожним індивідом окремо. Індивідуальний інформаційний капітал є невіддільним від індивіда і визначається якостями його знань і умінь.

5. Розвиток інформаційної економіки змінює вектор якості соціально-економічного розвитку суспільства, спрямований як на поліпшення якості життя, так і на збільшення фізичного обсягу ВВП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабанов И. Т. Электронная коммерция / И. Т. Балабанов. — СПб : Питер, 2003. — С. 55.
2. Bell D. (1976), *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York.
3. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы / В. Л. Иноземцев. — М. : Логос, 2000.
4. Николаева Т. П. Основы информационной экономики: учеб. пособ. / Т. П. Николаева. — СПб. : ООО «ЛЕКС СТАР», 2001. — С. 27–30.
5. Майминас Е. Информационное общество: парадигма экономической теории / Е. Майминас // *Вопросы экономики*. — 2007. — № 11. — С. 86–95.
6. Геєць В. М. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: моногр. ; за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. — У 2 ч., Ч. 1.— 389 с.
7. Ядранський Д. М. Соціальні відносини праці в інформаційній економіці : зб. наук. пр. / Д. М. Ядранський // *Гуманітарний вісник ЗДІА*. — 2012. — № 50. — С. 137–142.

REFERENCES

1. Balabanov I. (2003), *Electronic Commerce*, Peter, St. Petersburg.
2. Bell D. (1976), *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York.
3. Inozemtsev V. (2000), *Modern Post-Industrial Society: Nature, Contradictions, Prospects*, Logos, Moscow.
4. Nikolajeva T. (2001), *Fundamentals of Information Economy*, Lex Star Ltd., St. Petersburg.
5. Mayminas E. (2007), *Information Society: The Paradigm of Economic Theory, Problems of Economics*, No. 11, pp. 86–95.
6. Hayets V. (2008), *Priorities for National Economic Development in The Context of Globalization Challenges*, Vol. 1, Kyiv National Trade and Economic University Press, Kyiv.

7. Yadranski D. (2012), Social Relations of Work in the Information Economy, The Humanitarian herald of the Zaporizhia State Engineering Academy, No.50, pp.137–142.

ACTUAL ISSUES OF THE INFORMATION ECONOMY FORMING

V. V. Homolska, Ya. I. Hnatiuk
*Ukrainian Academy of Printing,
19, Pidholosko St., Lviv, 79020, Ukraine
govika@gmail.com*

In the article the spiral model of the society development has been researched, reflecting the main economic conditions of information economy formation: limited resources, the growth of information and telecommunication technologies, the consumption of intellectual services.. It is proved that the reasons of the personal characteristics changes in the information economy are: the investments in human capital increase, the need for continuing education for the entire life cycle of an employee, the inseparability of the information capital from its carrier - a person. Based on these studies, the industry model of the information economy has been proposed, consisting of the four differemt sectors which depend on the form and kind of human activity. In the structure of the information capital, which is considered as a driving forces factor of the mechanism of institutional changes in the information economy, it is proposed to allocate public, corporate and individual forms.

Keywords: *information, information society, information economy, an information capital factor.*

Стаття надійшла до редакції 21.11.2014.

Received 21.11.2014.